

Борисенко Н.М. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри природничо-математичних дисциплін та логопедії Херсонського державного університету.

Кузьмічова О.А. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, історії та українознавства Херсонського державного аграрного університету.

УДК 373.5.16:53

ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОГЛЯДНИХ УЯВЛЕНЬ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ

У статті проаналізовано історичні аспекти становлення екоцентричного світогляду людини в процесі взаємодії з природою; доведено, що на формування світогляду особистості впливають певні типи природокористування та пануючі у суспільстві світоглядні парадигми.

Ключові слова: екоцентричний світогляд, екоцентрична свідомість, інвайронменталізм, принципи сталого розвитку, екологічна криза.

В статье проанализированы исторические аспекты становления эгоцентрического мировоззрения в процессе взаимодействия человека и природы; доказано, что на формирование мировоззрения личности оказывают влияние определенные типы природопользования и доминирующие в обществе мировоззренческие парадигмы.

Ключевые слова: эгоцентрическое мировоззрение, экологическое сознание, инвайронментализм, принципы экологически устойчивого развития, экологический кризис.

The article analyses the historical aspects of forming ecocentric outlook, and ecological orientation of humans in the interacting of society and nature; the analysis of different points of view on the problem of ecocentric outlook is provided.

Key words: ecocentric outlook, ecological consciousness, environmentalism, principles ecologically a sustainable development. ecological crisis.

На сучасному етапі розвитку суспільства особливо важливими для подальшого життя планети стають проблеми взаємодії людини з природою. Світовий досвід свідчить, що гострота екологічної ситуації у світі постійно зростає. Критичне осмислення причин погіршення стану довкілля приводить до висновку, що чинники екологічної кризи пов'язані, насамперед, зі сферою світогляду людини, і тільки глибоке оволодіння новою методологією співіснування людини і природи допоможе призупинити руйнування навколишнього середовища. Вчені вбачають можливість подолання екологічної кризи і пов'язаних з нею економічних, політичних, соціальних проблем у формуванні екоцентричного світогляду громадян.

У вивченні методологічних і теоретичних засад формування світоглядних уявлень людини можна виділити такі підходи:

– філософський (Р.Арцишевський, В. Вернадський, В. Волович, Д. Головченко, Л. Губерський, В. Ільченко, В. Кремень, В. Крисаченко, Н. Маслова, А. Приятельчук, П. Саух та ін.);

– загальнопедагогічний (С. Гончаренко, М. Дробноход, О. Дубасенюк, О. Мороз, Н. Ничкало, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Сухомлинський та ін.);

– психологічний (О. Білоус, С. Дерябо, В. Крутецький, О. Кудрявцева, Д. Леонтєв, О. Мамешина, Н. Менчинська, С. Рубінштейн, В. Ясвін та ін.);

– дидактичний (В. Бондар, Н. Волкова, Л. Лук'янова, Л. Німець, О. Пехота, І. Прокопенко, Г. Селевко, М. Швед та ін.);

– екологічний (Г. Білявський, В. Бровдій, М. Голубець, Ш. Гумеров, Е. Гірусов, В. Кучерявий, М. Мойсєєв, О. Плахотнік, Н. Пустовіт, М. Реймерс, Р. Фурдуй та ін.);

– культурологічний (Н. Негруца, С. Лебідь, О. Пруцакова, Г. Тарасенко та ін.);

– аксіологічний (Н. Асташова, Л. Божович, І. Григорків, О. Колонькова, Л. Хоружа та ін.);

– краєзнавчо-екологічний (О. Біда, Т. Вайда, В. Каленська, С. Совгіра та ін.).

Проте незважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості досліджень, присвячених проблемі формування світогляду, вона залишається найбільш дискусійною і не вирішеною.

Метою нашої статті є ретроспективний аналіз філософських поглядів на взаємодію людини і

природи, на підставі якого ми матимемо змогу окреслити історичні аспекти становлення екоцентричного світогляду людини.

На різних етапах свого історичного розвитку людство керувалося різними світоглядними парадигмами, котрі не лише сформувалися під впливом досягнутого рівня та способів природокористування, але й істотно визначали його характер.

Так, у світовідчутті первісної людини особисте «Я» та навколишній світ були однією нерозчленованою спільністю. Первісна людина призвичаювалась до сил природи шляхом уособлення, тобто уподібнення її собі. У результаті природа антропоморфізувалась, а суспільство натуралізувалось.

Знадобилось багато часу, перш ніж архаїчна людина навчилася виділяти себе з навколишнього середовища, протиставляти «Я» і «не-Я». І чим більше вона відокремлювалась від світу, тим повніше зникало у неї ототожнення з природним початком.

Видатний вітчизняний етнолог XIX ст. Іван Левицький, розглядаючи особливості генези світоглядних уявлень українського народу, зазначав: «Всі образи для своєї релігії українці мусили брати з природи... Найдавніші українські міфи були в геоморфній й певно зооморфній формі...» [8]. Цікаво, що навіть притлумлений християнством давній український світогляд виявився настільки значущим та живучим, що по суті, повністю замінив усю нав'язану народові християнську обрядовість та персоніфіковані свята, вклавши в них свій глибинний зміст. І сталося це тому, що вироблені віками духовні цінності народу дійсно йшли від найістотнішого для людини світу – світу природи і світу діянь.

У часи Античності відбуваються кардинальні світоглядні зрушення, пов'язані з переходом від прямого ототожнення людини і природи, людини і суспільства, матеріального та ідеального до їх розмежування.

Світ природи з його масштабом, розмаїтістю та міццю постав як об'єкт дослідження допитливої людини, а першою проблемою античної філософії стала проблема пошуку вихідного початку буття («архе»). Через деяке першобуття мислителі намагалися збагнути природу та розумний, одухотворений, самодостатній космос в їх цілісності. На цьому шляху були створені теорії світових стихій (Фалес, Анаксимен), рухливого та пов'язаного єдиним законом космосу (Геракліт), космосу, пронизаного математичною гармонією (Піфагор), теорії атомізму (Демокрит, Епікур), еволюціонізму (Емпедокл), світового розуму (Анаксагор) тощо.

Людина мислилася як космічна істота (мікрокосм), яка повинна наслідувати рух небесних тіл, «... через сприйняття гармоній і круговоротів світу виправити круговороти у власній голові ... інакше кажучи, домогтися, щоб те, що споглядає, як і вимагає початкова її природа, стало подібним до того, за чим споглядають...» [12, с. 539]. Отже, справжнє блаженство для людини доби Античності полягало в тому, щоб жити у згоді з природою та космосом.

У ранньому Середньовіччі переважає аскетична лінія, людська тілесність і природа взагалі сприймаються як такі, що заявляючи про свої права, тільки перешкоджають спасінню душі й цілого світу.

Пізніше природу й природне починають розглядати як символічні вияви божественної премудрості, адресовані людині. Зокрема засновник францисканського ордена ченців римсько-католицької церкви Франциск Ассизький одним з перших не лише у християнстві, але й у західній культурній традиції почав підкреслювати духовне рівноправ'я з природою, проповідував любов і співчуття до всього живого, намагався замінити ідею про безмежність володарювання людини на ідею рівності всіх живих створінь.

Соціалісти-утопісти доби Відродження відстоювали ідею суспільної і природної гармонії. Так, Т. Мор наголошував на необхідності впровадження нової організації праці, де добросовісність полягає у «житті згідно з природою». Т. Кампанелла пропонував обов'язково дотримуватись законів природи в усіх сферах життєдіяльності людини. Ш. Фур'є висунув ідею про необхідність виховання згідно з природою. Критикуючи сучасне йому суспільство, він підкреслював, що воно не тільки робить нещасною людину, а й по-хижацьки експлуатує природу. Адже неможливо досягти людського щастя, знищуючи водночас навколишній світ [17].

У філософії Нового часу спостерігається принциповий поворот у відносинах людини і природи. Якщо в Середні віки філософія виступала в союзі з богослов'ям, в епоху Відродження – з мистецтвом і гуманітарним знанням, то в Новий час вона опирається на науку. Однак прагненням до науковості, логічної строгості, раціональності філософія цього періоду спричинила втрату жвавості, образності, рухливості картини світобудови. О.Ф. Лосєв так пише про цю особливість філософії Нового часу:

«Замість живої гармонії цільного нероздільного Логосу і музичного народного міфу в новій філософії сформувалося розуміння природи як іррелігійного, механічного цілого... Увесь світ стає бездушним і механічним... «Речовинність» з усім властивим їй механіцизмом і формалізмом займає пануюче положення в усіх вченнях нової філософії, навіть у вченні про особистість, яка перетворюється на простий пучок перцепцій» [9, с. 75-76].

У свідомості людини Нового часу природа перетворюється на основу для росту людської могутності, на матеріал для праці та виробничої експлуатації.

До середини XIX ст. в науці й філософії панувала ідея непорушності природи. Найбільш послідовно вона була викладена у праці Г.-В.-Ф. Гегеля «Філософія природи», де наголошувалося на тому, що природа позбавлена історичних змін. Проблема творчої активності свідомості розглядалась філософом через історичне ставлення людини до світу. У природі людини закладена її єдність із навколишнім світом, однак на противагу метафізичній сутності природи та тваринного світу ця єдність розкривається і розвивається як результат суспільного розвитку людства, суспільних відносин між людьми у їх трудовій діяльності [4].

В Україні нова натурфілософія започатковується наприкінці XVI – на початку XVII ст. Відштовхуючись від ідейних здобутків європейської науки, професори Києво-Могилянської академії (С. Яворський, Ф. Прокопович, Г. Кониський та ін.) ретельно опрацювали проблему аналогій між природою і мистецтвом, формотворенням у доквітлі і людським творінням.

Виростаючи з традицій академічної науки XVIII ст. та ґрунтуючись на українській духовності з її цілісним сакралізованим сприйняттям світу, українська екологічна думка явила світу свої перші узагальнення, які стали помітними кроками в екологічному поступі взагалі. Роботи Д. Веланського, М. Максимовича, С. Подолінського про системи та розвиток живої природи, вчення про біосферу В. Вернадського, основи фітосоціології, закладені Й. Пачоським, створили терени українського відродження.

У 20-30-ті рр. XX ст. завдяки працям М. Левітта, В. Станчинського та О. Яната блискучого розвитку набула вітчизняна біоекологія. Активно досліджувалися питання генези і місця людини на планеті. Зокрема І. Франко, проводив соціобіологічні паралелі між організацією тваринних та людських спільнот, вказуючи водночас на їх відмінність. Академіки П. Тутковський і С. Рудницький запропонували своє бачення устрою земного життя та його поширення на поверхні планети. Однак ще чекають докладного дослідження й оцінки концепція академіка С. Рудницького про природність геополітичного статусу України і вчення про біосферу П. Тутковського, створене незалежно від ідей В. Вернадського [15].

Уже майже наші сучасники, академіки О. Богомолець і М. Холодний, засвідчили потужність традиції українського доквітлєзнавства. Перший всебічно опрацював проблему, пов'язану з пошуком умов, необхідних для тривалого і здорового життя людини, другий перед реаліями атомної доби закликав до нового антропологізму, засади якого – знов-таки в єдності людини з природою [2].

Наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. XX ст. на Заході відбулася широка дискусія щодо релігійно-моральних і світоглядних засад ставлення людини до природи. Розпочав її американський еколог і соціолог Лінн Таунсенд Уайт, молодший статтею «Історичні корені нашої екологічної кризи» (1967 р.). Він стверджував, що сучасна екологічна криза є наслідком байдужого та «зарозумілого» ставлення до природи, породженого стрімкою експансією доктрин іудейсько-християнського богослов'я в усі сфери життєдіяльності людей ще за часів далекого Середньовіччя. Експлуатаційна за своєю природою християнська теологія затвердила різницю між людиною, створеною за образом і подобою Бога, та рештою творінь, котрі не мають ніякої «душі» та «розуму», й якими людина покликана керувати. «Християнство, – зазначає Уайт, – надто просто видало мандат західній цивілізації на експлуатацію землі й навколишнього природного середовища. З цим мандатом прийшли і неминучі зловживання» [16, с. 188-202].

Ця позиція викликала чимало заперечень і контраргументів з боку науковців і представників громадськості. Зокрема вказувалося на те, що Уайт неправильно трактує Біблію, адже Бог подарував людині не перевагу над іншими, а лише надав «модель управління» з тим, щоб людина дбала про всесвітнє навколишнє середовище [14].

У 80 – 90-х рр. XX ст. проблема взаємодії природи і суспільства набуває ще більшої актуальності. Подальший розвиток людства як певної форми життя вбачається можливим лише за умови, що людина і природа діятимуть спільно, як одна природна сила. На думку японського соціолога і футуролога Йонезі Масуди, людина майбутнього має відмовитись від активно-діяльнісного ставлення до світу й переорієнтуватись у такий спосіб, щоб прийти до усвідомлення

своєї спільної з природою долі [7, с. 335-362].

В основу функціонування трансформованого інформаційного суспільства має бути покладено принцип синергізму. Як зазначили І. Пригожин та І. Стенгерс, «наше бачення природи зазнає радикальних змін у бік множинності, темпоральності, складності. Довгий час у західній науці домінувала механістична картина світобудови. Зараз ми усвідомлюємо, що живемо в плюралістичному світі. Світ явищ, який здавався нам детермінованим і зворотнім – є незворотнім» [13, с. 34].

Однією з найважливіших проблем сьогодення, що привертає увагу фахівців із різних галузей знань, стає проблема коеволюції. На думку колишнього президента Російського національного комітету сприяння Програмі ООН з охорони навколишнього середовища М. Мойсеева, «на сучасному етапі розвитку цивілізації вже неможливо зневажати тісний взаємозв'язок процесів еволюції біосфери і людського суспільства» [10, с. 197]. Природа, зазначає він, – це «не пасивне тло нашої діяльності. Вона – і це надзвичайно важливо – самоорганізована система. Реагувати на нашу взаємодію природа почне не за нашими правилами, а за своїми власними законами самоорганізації, про які ми майже нічого не знаємо» [10, с. 197]. У цьому ствердженні об'єктивного характеру законів самоорганізації власне й приховані важливі світоглядні мотиви нового ставлення до природи.

Сьогодні, вперше за всю історію, фізичне виживання людського роду залежить від радикальної зміни людської свідомості, результатом якої має стати усвідомлення людиною глобальних проблем і докорінна трансформація її поведінки по відношенню до природи.

На думку засновника Римського клубу Ауреліо Печчеї, тільки людина, яка культивує в собі почуття глобальності, любов до справедливості, нетерпимість до насильства, зможе гармонізувати своє співіснування як з природою, так і з іншими людьми [11, с. 155].

Власне те, що Печчеї називає «новим гуманізмом», мислиться ним як загальна стратегія зміни ціннісних орієнтацій цілого людства й кожної окремої людини. У подальшій діяльності «Римського клубу» ця ідея істотно збагатилася й поглибилася. У наш час це вже певний ідейний комплекс, ядро якого становлять поняття «криза цивілізації», «спільна доля людства», «планетарне мислення», «глобальна солідарність», «майбутній гуманістичний світопорядок» тощо, доповнені такими загальнолюдськими цінностями як людина, життя, соціальна справедливість, відповідальність перед майбутніми генераціями й т.п.

Уже понад 20 років людина веде свідомий пошук відповідей на питання: «Чи здатна вона до суто «екологічного» життя?», «Чи не суперечить притаманна їй сутнісна відкритість самозамкненості екосистем?» і т.п.

Одна з можливих відповідей на них – це шлях послідовного самообмеження, перехід від ери «Homo faber» (людини, що виробляє) до ери «Homo moderatus» (людини поміркованої). На підтримку цієї глобальної стратегії можна висунути такі аргументи: по-перше, самообмеження – це найвищий вияв людської свободи й, отже, воно не суперечить самій сутності людини, а, навпаки, є її адекватним виявленням; по-друге, самообмеження є природною формою поведінки й самого способу життя у світі обмежених можливостей; по-третє, історія багатьох народів має досвід помірного споживання за наявності достатньо високих здобутків у царині культури.

Другий можливий варіант глобальної стратегії – це шлях коеволюції, тобто сумісної еволюції людини і природи. Коеволюція передбачає поєднання помірного втручання в природу з ефективними природоохоронними заходами, спрямованими передусім на збереження природної багатоманітності й механізмів природної саморегуляції. Звичайно ж, головною умовою реалізації означеної стратегії має бути різке зменшення техногенного тиску на природне середовище. Цьому сприяє перехід у найпередовіших країнах до нових технологій, передусім інформаційних, які уможливають наближення процесу праці до індивідуального помешкання, а того – до природи. У перспективі сам спосіб життя має стати більш екологічним. Визнання за загальнолюдську цінність здоров'я приведе до того, що й держава, й окремі люди більше дбатимуть про дотримання екологічних норм у виробництві та утримання споживання на розумному рівні.

Третій варіант глобальної стратегії формулюється як вимога екологічно-гуманістичної диктатури. Його прибічники виходять з того, що для поступових зрушень у ставленні людини до природи вже немає часу. До того ж людство ще не перетворилося на справжню глобальну солідарну спільноту. У світі ще панує розлад між глобальними, регіональними та національними інтересами. Багато країн світу не мають матеріальних можливостей впровадити екологічно безпечні технології, а їхнє прилучення до найновіших інформаційних технологій є вельми проблематичним. Отже, на рівні світового співтовариства необхідно впровадити політико-правові засади для жорсткого міжнародного

контролю над виробництвом і споживанням у всьому світі.

В історії еволюції системи відношень «суспільство – природа» можна виокремити різні типи світоглядних уявлень про природу.

На думку Ш. Гумерова, історія суспільства знає тільки дві принципово різні моделі поглядів на природу. «Одна з них визнає природу як творіння, інша ж розглядає її як самостійну реальність, що стала в силу об'єктивних причин середовищем існування людини» [5].

У дослідженнях С. Дерябо та В. Левіна обговорюється типологія одного з найважливіших компонентів екологічної культури – екологічної свідомості особистості.

Терміном «екологічна свідомість» автори позначають сукупність уявлень (як індивідуальних, так і групових) про взаємозв'язки у системі «людина – природа» і в самій природі, а також відповідні стратегії й технології взаємодії з нею.

Грунтуючись на цих міркуваннях, дослідники виділяють антропоцентричний та екоцентричний типи свідомості. В основі першого лежить так звана парадигма «людської винятковості», для якої характерні антропоцентризм, антиекологізм і соціальний оптимізм. Людина з антропоцентричним типом екологічної свідомості сприймає природу як об'єкт одностороннього впливу, а взаємодіючи з нею, керується виключно прагматичними мотивами і цілями [6].

В основі екоцентричного типу екологічної свідомості лежить так звана «інвайронментальна парадигма» (від англ. environment – навколишнє середовище), в межах якої людина постає не власником природи, а лише однією зі складових природного співтовариства. Для даного типу свідомості характерна орієнтованість на екологічну доцільність, відсутність протиставлення людини і природи. Взаємодія людини з природою визначається свого роду «екологічним імперативом»: правильно і дозволено тільки те, що не порушує існуючої в природі екологічної рівноваги.

Г. Білявський і Р. Фурдуй також визнають згубність для природи ідеї антропоцентризму і вважають за необхідне відмовитись від неї, сформувавши нову філософію життя на ґрунті природоцентризму [1, с. 36].

На сьогоднішній день існують такі підходи до розв'язання проблеми морально-ціннісної взаємодії суспільства з природою:

1) техноцентризм – зосередження уваги на технічному інструментарії розв'язання екологічних проблем, оптимізації виробництва, керуванні природними процесами, раціоналізації господарства;

2) екоантропоцентризм – гуманістичне прочитання проблеми етико-ціннісного ставлення до природи як проблеми комунікації, збереження «якісного» життя, «благоговіння» перед життям, формування «людяності», «культури» взаємовідносин із природою як «квазісуб'єктом»;

3) природоцентризм, або біоцентризм – онтологізація цінностей через надання природі та природним істотам самоцінного значення, а також розгляд проблеми морального ставлення до природи як проблеми родового або видового виживання, стримування зростання населення та науково-технічного прогресу;

4) екоцентризм (екоцентричний холізм) – наголошування на тому, що всі види екосистеми потребують більшого морального піклування, аніж окремі особи.

Поняття «екоцентричний світогляд» зустрічається в філософській і педагогічній літературі останніх років. Як правило, цим терміном позначають певний тип відношення до світу. Однак у зміст даного поняття автори вкладають різний смисл, розглядають його з різних точок зору, у контексті різних відношень. Це пояснюється тим, що екоцентричний світогляд відноситься до сфери загального феномену, а саме поняття «світогляд» у науці розглядається як полісемантичне.

Ми ж розуміємо екоцентричний світогляд як системне особистісне утворення, що виступає нормативним регулятивом гармонійної взаємодії людини з природою та виявляється в системності екологічних знань, ціннісному відношенні до природи, що ґрунтується на усвідомленні людства як частини біосфери, а також екологічно обґрунтованому характері як окремих людських дій у природі, так і всього природокористування в цілому.

Можна констатувати, що найбільш повний обсяг знань про природу, її особливості та усвідомлення ролі природи у житті людини – через належне ставлення до неї – досягається лише на стику всіх наук як відображення різних граней одного реально існуючого світу. Потреба комплексного вивчення екологічних проблем закономірно утворила такі галузі знань, як екологічна етика, біоетика, екологічна естетика та екопсихологія.

Із проведеного історико-ціннісного аналізу еволюції відносин людини і природи ми бачимо, що для нормального існування людини, реалізації нею своїх прав на безпечні умови життя формування екоцентричного світогляду стає питанням першочергового значення, від успішності вирішення якого

залежить майбутнє всього людства.

У сьогоденні складних екологічних умовах в Україні необхідно посилювати гуманістичні тенденції на протигагу сцієнтично-технократичним у розвитку суспільства взагалі, так і в освіті зокрема.

У методологічних підходах до осмислення відносин людини і природи ми більш схильні до давньосхідних позицій світорозуміння, хоча переконані в необхідності активної ролі людини у цих відносинах. Провідне місце при цьому займає і буде займати освіта та виховання громадянина, які безпосередньо впливають на ефективність і мотивацію природоохоронної діяльності суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білявський Г. О. Основи екологічних знань: [пробний масовий підручник для учнів 10-11 класів середніх загальноосвітніх закладів] / Г. О. Білявський, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. — К. : Либідь, 2002. — 323 с.
2. Богомолець О. О. Продовження життя / О. О. Богомолець. — К. : Вид-во АН УРСР, 1940. — 120 с.
3. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста / В.И. Вернадский. — М. : Наука, 1988. — 520 с.
4. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук: в 3 т. (Серия «Философское наследие») / Г.В.Ф. Гегель. — М. : Мысль, 1974 — 1977. — Т. 2. Философия природы. — 1975. — 695 с.
5. Гумеров Ш. А. Экологические ценности в системе культуры / Ш. А. Гумеров // Системные исследования. — М. : Наука, 1989. — С. 210-224.
6. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. — С. 319-345.
7. Йонезі Масуда. Гіпотеза про генезис Homo intelligens / Йонезі Масуда // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія: навч. посіб. / [упоряд. Віталій Лях]. — Київ : Либідь, 1996. — С. 335-362.
8. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посіб. / В. С. Крисаченко. — К. : Заповіт, 1996. — 352 с.
9. Лосев А. Ф. Страсть к диалектике: Литературные размышления философа / А. Ф. Лосев. — М. : Советский писатель, 1990. — 320 с.
10. Моисеев Н. Н. Человек, среда, общество: проблемы формализации описания / Н. Н. Моисеев. — М. : Наука, 1982. — 240 с.
11. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. — М. : Прогресс, 1980. — 302 с.
12. Платон. Собрание починений: в 3 т. (в 4 кн.) (Серия «Философское наследие») / Платон. — М. : Мысль, 1968 — 1973. — Т. 3. (Ч. 1.). — 1971. — 687 с.
13. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой // И. Пригожин, И. Стенгерс. — М. : Прогресс, 1986. — 432 с.
14. Розенберг Г. Р. Комментарии к статье Линн Таунсенд, младшего «Исторические корни нашего экологического кризиса» / Г. Р. Розенберг // Естественнонаучный бюллетень «Самарская Лука». — 2010. — Т. 19 (31). — № 1. — С. 194-202.
15. Тутковський П. Загальне землезнавство / П. Тутковський. — Харків : Державне видавництво України, 1927. — 496 с.
16. Уайт Линн-младший. Исторические корни нашего экологического кризиса / Уайт Линн-младший // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности / [сост.: Л.И. Василенко, В.Е. Ермолаева]. — М. : Прогресс, 1990. — С. 188-202.
17. Утопический социализм. Хрестоматия / А. И. Володин. — М. : Политиздат, 1982. — 512 с.

Хоанг Тхи Кук – аспірантка кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет»

УДК: 101+314.04

НАЦИОНАЛЬНЫЙ МЕНТАЛИТЕТ КАК СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН

Стаття присвячена соціально-філософському осмисленню основних компонентів структури